

ANAYASAL SUÇ NE(DEĞİL)DİR? (*)(**)(***)

What is (not) the Constitutional Offence?

Dr. Veysel DİNLER (****)

(*) Bu çalışmanın esin kaynağı, 1997-1999 yılları arasında Polis Akademisinde Ceza Hukuku (genel ve özel hükümler) derslerini aldığım ve şimdi kendisine hazırlanan bir armağana katkı sunuyor olmaktan onur duyduğum değerli hocam Prof.Dr. Zeki Hafizoğulları'dır. 1990'ların ortasında *Siyaset Meydanı* tarzı programlar çoğalmıştı ve neredeyse her akşam bir televizyon kanalında tartışma programı yayınlanmaktaydı. O dönem bir anayasa hukuku profesörü sıklıkla televizyona çıkmakta ve zaman zaman "anayasal suç" tabirini kullanmaktaydı. Suçun tipiklik unsuru anlatan Hafizoğulları hoca, "Ne anayasal suç kardeşim? Anayasada var mı böyle bir şey, yok! Ceza kanununda var mı böyle bir suç tipi? Yok! O zaman hangi hakla kanunda olmayan bir suç tipinden varmış gibi bahsedebilirsiniz?" diye, kendine özgü üslubu ile çıkmıştı. Aradan yıllar geçti. 2004 Ceza Reformu sürecini yaşadık ve yeni ceza kanununda bir "anayasal suç" tipi benimsenmediği halde, kimi siyasetçilerin "anayasal suç" işledikleri iddiası zaman zaman Türkiye gündemini meşgul etmeyi sürdürmektedir.

Ona ithaf edilen bir armağanda ben de Prof.Dr. Zeki Hafizoğulları'nın bana verdiği iki armağandan söz etmenin yerinde olduğu kanaatindeyim. İlki mecazi anlamda. Zeki hoca, kendine has üslubuyla, çok sistematik işlediği, her zaman güzel örneklendirdiği ders anlatımı ile bana hem ceza hukukunu sevdirmiş, hem de bende akademisyen olma isteğini uyandırmış hocalarımdan biridir. Onun bana kazandırdıklarını şimdi öğrencilerime aktarıyor olmanın gururunu yaşıyorum. Hocamın bana ikinci armağanı ise, hem maddi hem de manevi değeri vardır. 2015 yılına girerken, kendisine yazmış olduğum yeni yıl kartını çok beğenmiş olacak ki, bana kart yazmak yerine USA Yayıncılıktan hem kendi eserleri, hem de yayınevinin diğer yayınlarından oluşan koca bir külliyat gönderdi. Bir yeni yıl kartı bana satın almak istediğim bazı eserlere ücretsiz kavuşmamı sağladı. Bu kitaplar kütüphanemin en önemli yerinde, para vererek aldığım kitapların hepsinin de üzerinde. Prof.Dr. Zeki Hafizoğulları'na sağlıklı ve uzun ömürler dilerim. USA Yayıncılık'a yeniden teşekkürlerimi sunarım.

(**) Bu çalışmayı gözden geçirerek önerilerini paylaşan Prof.Dr. Kemal Gözler ile Yrd.Doç.Dr. Bülent Yücel'e teşekkürü borç bilirim. Adı geçenlerin önerileri dipnotta -manuskript redaksiyon- (m.r.) şeklinde kısaltılmıştır.

(***) Bu çalışmanın ilk hali Çorum Barosu Dergisi'nde (S. 19, Mart, 2015, ss. 7-13) yayınlanmıştır. Bu versiyon genişletilmiş, gözden geçirilmiş ve Prof.Dr. Zeki Hafizoğulları Armağanı için yeniden düzenlenmiş halidir.

(****) Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi.

Özet

Türkiye siyasal hayatında sıkça kullanılan “anayasal suç” tabiri, ne Anayasada ne de ceza kanununda yer almaktadır. Buna karşın “anayasal suç” bir suç tipiymiş gibi algılanmakta ve kullanılmaktadır. Burada iki temel sorunun varlığından söz edilebilir. Birincisi ceza kanununda herhangi bir Anayasa hükmüne uymamak bir suç tipi olarak düzenlenmemiştir. Dolayısıyla kamuoyunda ağır bir suç gibi algılanan durumların, ceza kanununda bir yaptırımı yoktur. İkinci olarak, TCK’nin 309. maddesinde düzenlenen “Anayasayı ihlal suçu” yanlış bir isimlendirmenin sonucu olarak başlığıyla tam manasıyla uyuşmamaktadır. Burada tarif edilen suç anayasal hükümleri ihlal değil, anayasal düzeni cebren değiştirmeye teşebbüs suçudur. Bu çalışmanın amacı, “anayasal suç” tabirini kullanmanın neden yanlış olduğunu izah etmek ve yaygın olan bu sorunun çözülebilmesi için ne tür düzenlemeler yapılabileceğini tartışmaktır.

Anahtar sözcükler: anayasal suç, Anayasayı ihlal suçu, vatana ihanet, Anayasayı ihlalin yaptırımı.

Abstract

Despite it takes part neither in the constitution nor in the penal code, in political life of Turkey the term “constitutional offence” is used very often. On the other hand, “constitutional offence” is supposed to be an offence type and being used as it perceived. There are two main elements of this problem. First, the violation of any constitutional provision is not regulated as an offence in the Turkish Penal Code (TPC). Therefore, the acts shall not be punished, as it is perceived as a serious offence in public opinion. Secondly, the crime “violation of constitution” said in the 309th article of TPC is titled wrongly, and punishes the attempt of changing constitutional system by a coup. The purpose of this paper is to explain why the term “constitutional offence” is wrong and the regulations must be done in case of solving this problem.

Keywords: constitutional offence, violation of the constitution, treason, sanction of violation of the constitution

GİRİŞ

“Anayasal suç” son zamanlarda Türk siyasal yaşamında ve kamuoyunda sıklıkla kullanılan bir ifadedir. Özellikle siyasilerin birbirlerini anayasal suç işlemekle itham etmeleri olağanlaşmıştır. Köşe yazarları, televizyonların

tartışma programında yer alanlar, yorumcular, araştırmacılar ve bazı hukukçular, “anayasal suç-anayasa suçu” ifadesine çok sık başvurur hale gelmişlerdir. Bu ilk başta kulağı çok tırmalayan bir durum değildir. Bununla birlikte gerek anayasa hukuku, gerekse ceza hukuku bakımından oldukça problemlili sayılabilecek “anayasal suç” deyişinin ne olduğunun veya ne olmadığını daha etraflı bir şekilde tartışılması gerekmektedir.

Türkiye kamuoyunda ve siyasal yaşamında anayasal suç, bir anayasa hükmünün açık bir biçimde ihlal edilmesi ya da anayasanın emredici kurallarına uyulmaması anlamında kullanılmaktadır.¹ Şen’e göre “anayasal suç” ifadesi “Anayasa ile tanımlanan emredici kurallara, hukukun evrensel ilke ve esaslarına, “kuvvetler ayrılığı” ilkesi ışığında sayılan görev ve yetkilere, niteliklere aykırı düşünce veya hareketler için kullanılmaktadır.”² Bu ve benzeri durumlar için genellikle “anayasal suç” tabiri tercih edilmekle birlikte kimi zaman “anayasa suçu” dendiği de olmaktadır.³ Anlaşılan o ki; “anayasaya aykırılık”, “anayasayı ihlâl” tabirlerini kullanmak yeterince

¹ Bu konuda siyasetçilerin farklı zamanlarda yaptıkları basın açıklamaları örnek verilebilir. CHP Milletvekili (dönemin Grup Başkanvekili) Muharrem İnce, 2010 Referandum sürecinde Başbakan’ın “evet” yönünde baskı yaptığını ileri sürerek, şu ifadeleri kullanmıştır: “Başbakan, TÜSİAD’a ‘taraf olun, taraf olmayan bertaraf olur’ diyor. Bütün bunlar 12 Eylül cuntacılarının baskılarının 2010 versiyonudur. Başbakan Anayasa’nın 25. maddesini bilmiyor. Sayın Başbakan Anayasal suç işliyor.” *Vatan*, “Referanduma İlginç Benzetme”, 20 Ağustos 2010. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli genel seçimler sürecinde miting yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı eleştirerek, şu ifadeleri kullanmıştır: “Cumhurbaşkanı Erdoğan, Anayasa’nın belirlediği görev ve yetkileri aşıyor. Yarın domates fiyatlarını dahi belirleyecek. Korsan mitinglerle muhalefet partilerini eleştirmekte. İktidara yandaşlık yapmakta. Bu anayasal suçtur.” Mustafa Ünal, Zekai Özçınar ve Selim Kuvel, “MHP lideri Bahçeli, ZAMAN’ı ağırladı: “Saray’ı korku sardı”, *Zaman*, 22 Mayıs 2015.

² Ersan Şen, “Vatana İhanet, Anayasal Suç, İnsanlık Suçu”, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1385527-vatana-ihanet-anayasal-suc-insanlik-sucu>, 27 Mayıs 2015. (erişim tarihi: 15 Kasım 2015)

³ Örneğin kendisine açılan hakaret davası nedeniyle CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığına ifadeye çağrılmasının ardından CHP, Savcı Mehmet Demir’i “anayasa suçu” işlediği gerekçesiyle HSYK’ya şikâyet etmiştir. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sikayetci-bilal-erdogan-cikti> (erişim tarihi: 15 Kasım 2015). HDP eşbaşkanlarının özerklik talebi beyanatı üzerine, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a bir gazetecinin “HDP eşbaşkanlarının anayasal suç niteliğinde açıklamaları var. Parti kapatmalar eskide kaldı ama beyanlar için değerlendirmeniz nedir?” sorusuna Cumhurbaşkanı “İki eşbaşkanın yaptığı açıklamalar kesinlikle anayasa suçu. Haklarında cumhuriyet başsavcılıklarının başlattıkları süreçler var. Bu konular takip edilmeli.” şeklinde cevap vermiştir. Vahap Munyar, “HDP’lilere dokunulmazlığı kaldırma mesajı: Anayasal suç”, *Hürriyet*, 2 Ocak 2016.

tatmin edici bulunmamaktadır.⁴ Anayasada düzenlenen bir kurala bir biçimde aykırılık veya bu kuralı ihmal durumunda, bireyler bir diğerini “anayasal suç” işlemekle itham etmektedir. Bu “anayasal suç” enflasyonu son zamanlarda o kadar artmış durumda ki; neredeyse TBMM faaliyetlerinin çoğunda, bakanlık, başbakanlık ve hatta cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılan eylem ve işlemlerin birçoğunda “anayasal suç” ithamı kolaylıkla yapılmaktadır.

“Peki, anayasal suç nedir? Daha doğrusu, anayasa hükümlerinin ihlali suç mudur? TCK’nda bu durum düzenlenmiş midir? Düzenlenmişse yaptırım ve sonuçları nedir? Anayasal suçun siyasi sonuçları nelerdir?” gibi çok sayıda sonunun cevaplanması gerekmektedir. “Anayasal suç”un ne olabileceği konusunda *a priori* şu fikirler ortaya atılabilir:

1-Anayasada suç olarak düzenlenen bazı fiiller vardır ve “anayasal suç”tan kasıt, doğrudan Anayasada düzenlenen bu fiillerdir.

2-Anayasanın ağır-açık ve/veya basit-örtülü ihlali “anayasal suç” kabul edilmektedir.

3-Ceza kanunda “anayasal suç” adıyla düzenlenmiş ve anayasal hükümleri ihlal etmeyi cezalandıran bir suç vardır. Veya ceza kanununda genel bir ifadeyle Anayasaya aykırı hareketler suç sayılmaktadır ve anayasal hükümlere aykırılık cezalandırılmaktadır.

4-“Anayasal suç” siyasetle ilişkilendirildiğinden “siyasal suç” kavramıyla aynılık/benzerlik taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, anayasal suçun ne olduğunu veya daha doğru bir ifadeyle ne olmadığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu amaçla yukarıda yer verilen *a priori* görüşler tek tek irdelenecektir. Ötesinde Türk siyasal yaşamında sadece bir söylemden ibaret olmayan “anayasal suç”un düzenlenişi/düzenlen(e)meyişi ile ilgili sorunlar ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak birinci ihtimal, “anayasal suç”un Anayasada düzenlenmesi başlığına yer verilecektir. Bu başlıkta, anayasada düzenlenen suçlar ve cezalar konusu ile vatana ihanet suçlaması ve anayasayı ihlal konuları ele alınacaktır. İkinci olarak, Anayasayı ihlal fiillerinin ve bunun faillerinin akıbeti ele alınarak, Anayasayı ihlal etmenin anayasal suç oluşturup oluşturmadığı tartışılacaktır. Üçüncü başlıkta, üçüncü ihtimal olan “anayasal suç”un TCK’de düzenlenmesi başlığına yer verilecektir. Burada TCK anayasal düzen aleyhine suçlar ile özellikle 309. maddede düzenlenen Anayasayı ihlal suçu ele alınacaktır. Son başlıkta, anayasal suç kavramı

⁴ Bu cümle Kemal Gözler’in önerisidir, m.r. 15 Şubat 2015.

karıştırılma ihtimali olan siyasal suç kavramı karşılaştırılacaktır. Sonuçta ise, Türk hukukunda “anayasal suç” kavramının yer bulmamasına rağmen kullanılma sebebi üzerinde durularak, bu çelişkili durumun giderilmesine yönelik öneriler tartışma konusu yapılacaktır.

A. BİRİNCİ İHTİMAL: “ANAYASAL SUÇ”UN ANAYASADA DÜZENLENEN BİR FİİL OLMASI

“Anayasal suç” tabiri söz konusu olduğunda ilk ihtimal, Anayasada doğrudan doğruya suç olarak düzenlenen ve cezalandırılan bazı fiillerin varlığıdır. Bu kimi fiillerin cezalarıyla birlikte suç olarak Anayasada sayılması şeklinde olabileceği gibi; herhangi bir ceza belirtmeksizin Anayasada cezalandırılması öngörülen kimi durumları saymak şeklinde de olabilir. Anayasa ve suç ilişkisi söz konusu olduğunda “vatana ihanet” meselesi de ele alınması gereken bir konu olarak görülebilir. Burada her iki konu alt başlıklarda ele alınmıştır.

1- Anayasada düzenlenen suçlar ve cezalar

“Anayasal suç” lafzına bakıldığında ilk akla gelen şey “bir devletin anayasasında suç olarak düzenlenmiş ve hatta cezası bizzat Anayasa tarafından belirlenmiş fiil”dir. Anayasal suça bu açıdan baktığımızda, anayasa hukuku açısından ciddi bir anlam ifade etmemektedir. Öncelikle anayasaları ceza yasalarıyla karıştırmamak gerekir. Dünya anayasalarına bakıldığında birkaç istisna dışında, anayasaların doğrudan bir suç fiiline ve cezasına yer verdiği görülmemektedir. Toplumun dinamik yapısı göz önüne alındığında, anayasa koyucunun bir fiili anayasada suç olarak düzenlemesi ve buna ceza yaptırımı öngörmesi, ceza yasasını düzenleyecek yasa koyucuyu ciddi şekilde ipotek altına alacaktır. Bu sebeple, anayasalar suç ve cezalara ilişkin bazı temel ilkelere yer vermeyi yeterli görmektedir. Özellikle ceza hukukunun güvence fonksiyonunu oluşturan temel ilkeler, demokratik olsun ya da olmasın birçok devletin anayasasında yer almaktadır. Buna karşın bizatihi suç fiillerinin ve bunların cezalarının düzenlenmesi son derece istisnai bir durumdur. Nitekim anayasalar ceza kanunu değildir.⁵

⁵ Gözler’e göre, anayasada suç fiilinin tanımlanması ve ceza bağlanması “anayasacılık” fikriyle de bağdaşmaz. Anayasalar suç ihdas etmek, bireylerin hak ve hürriyetlerini sınırlandırmak için değil, devlet karşısında bireylerin hak ve hürriyetlerini korumak için yapılır. Anayasanın suç yaratması tuhaf bir şey olur; ama kanunla konulmuş bir suçu anayasa suç olmaktan çıkarabilir veya bu fiilin suç hâline getirilmesini yasaklayabilir. Gözler, m.r. 15 Şubat 2015.

Dünyada kimi devletlerin anayasalarında, birtakım fiillerin suç kabul edileceği açıkça düzenlenmiştir. Bazı anayasalar hangi fiillerin suç sayıldığını cezalarıyla birlikte belirlerken; bazı anayasalarda hangi suçlara zamanaşımı hükümlerinin uygulanmayacağı düzenlenmiştir. Çok az sayıda anayasada ise, hangi fiil/fiillerin cezalandırılacağı sayılmakla yetinilmiş, cezasından veya zamanaşımıyla ilgili uygulamadan söz edilmemiştir. Anayasalardaki bu tür düzenlemeler karşısında, yasa koyucunun anayasanın getirdiği bir zorunluluk olarak bazı fiilleri suç olarak düzenlemesi gerekmektedir. Hükümet darbesine teşebbüs etmek,⁶ anayasal düzeni değiştirmek veya değiştirmeye teşebbüs etmek,⁷ savaş çıkarma tehlikesi,⁸ soykırım,⁹ soykırımı inkâr,¹⁰ işkence,¹¹ insanlığa karşı suçlar,¹² kölelik ve zorla çalıştırma,¹³ uyuşturucu ticareti,¹⁴ çocuk istismarı ve çocuk pornografisi¹⁵ gibi kimi fiillerin cezalandırılması ve çoğunlukla bunlara zamanaşımı hükümleri uygulanmayacağı, azımsanmayacak sayıda devletin anayasalarında özel olarak düzenlenmiştir.¹⁶

Bu yönden bakıldığında “anayasal suç” Türk Anayasası (1982) bakımından hiçbir anlam ifade etmemektedir. Anayasanın hiçbir maddesinde doğrudan bir fiilin cezalandırılmasından söz edilmemektedir. Buna yakın iki örnek; 14. madde¹⁷ hükümlerine aykırı faaliyette bulunanlar hakkında

⁶ Azerbaycan (1995) m. 6/2, Ermenistan (1995) m. 2/2, Tacikistan (1994) m. 6.

⁷ Paraguay (1992) m. 42.

⁸ Federal Almanya (1949) m. 26/1.

⁹ Paraguay (1992) m. 5/2; Ruanda (2003) m. 13/1.

¹⁰ Ruanda (2003) m. 13/2

¹¹ Venezüella (1961) m. 46/4.

¹² Fas (2011) m. 23.

¹³ Arjantin (1853) m. 15.

¹⁴ Kamboçya (1993) m. 64.

¹⁵ İsviçre (1999) m. 123/a.

¹⁶ Ayrıntı için bkz. Veysel Dinler, “Anayasalarda Cezalandırmaya İlişkin İlkeler: Türkiye’de Anayasa Çalışmalarına Işık Tutmak Üzere Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Anayasa Hukuku Araştırmalarında Genç Yaklaşımlar*, (ed.) Bertil Emrah Oder, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 325-327.

¹⁷ *1982 Anayasası 14. Madde*: Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması - Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

uygulanacak müeyyidelerin kanunla düzenleneceğinin ve 169. maddenin 3. fıkrasında ormanların yok edilmesi, yakılması veya daraltılmasına yönelik suçların özel ve genel af kapsamına alınamayacağı yer alması, gösterilebilir. Bununla birlikte, 1961 Anayasasının 11. ve 19. maddelerinde sayılan hususlara aykırı davranışların cezalandırılacağı ve bunun kanunda düzenleneceği¹⁸ karşısında, 1982 Anayasasının herhangi bir fiili suç olarak düzenlemediği ve “anayasal suç” a yer vermediği, net olarak anlaşılmaktadır.

2- Vatana İhanet Suçlaması

Dünyada anayasalarda özel olarak bir suç tipinin düzenlenmesi nadir olmasına karşın daha yaygın olan düzenleme, özellikle devlet başkanlarına yönelik vatana ihanet (*treason*) suçlamasıdır. Devlet başkanının sorumsuzluğunu kabul eden devletlerde dahi, devlet başkanlarının vatana ihanet ile suçlanmaları ve bu doğrultuda yargılanabilmeleri kabul görmektedir.

Vatana ihanet ve özellikle sorumsuz devlet başkanlarının vatana ihanet sebebiyle cezalandırılmaları dünya anayasalarının çoğunda vardır. Bu konunun, bir önceki başlıktan farklı ele alınmasının sebebi ise, vatana ihanetin belli başlı somut bir fiil olarak düzenlenmemesi, neyin vatana ihanet olduğunun takdirinin genellikle parlamentolara bırakılmış olmasıdır.¹⁹ Ayrıca suç fiillerine ve bunların cezalarına yer veren anayasalardaki suçlar herkesin işleyebileceği fiillerken (genel suç), vatana ihanet suçu genellikle sadece devlet başkanlarına özgü fiiller olarak düzenlenmektedir.

¹⁸ 1961 Anayasası 11. Madde: “...Bu Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile kullanılamaz.

Bu hükümlere aykırı eylem ve davranışların cezası kanunda gösterilir.”

1961 Anayasası 19. Madde (1971 tarih ve 1488 SK ile yapılan değişiklikten önceki hali):

“...Kimse, Devletin sosyal, iktisâdî, siyasi veya hukûkî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna göre cezalandırılır; dernekler yetkili mahkemelerce ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.”

¹⁹ ABD Anayasasının 3. maddesi, 3. kısım 1. paragrafında vatana ihanet (*Treason*) şu şekilde tanımlanmaktadır: “Birleşik Devletler’e karşı ihanet, ancak onlara savaş açmak ya da onların düşmanlarına yardım ve yataklık etmek suretiyle düşman tarafında yer almaktır. Aynı açık olay üzerine iki kişinin tanıklığı veya mahkeme huzurunda yapılan bir itiraf olmaksızın hiç kimse vatana ihanet suçlamasından mahkûm edilemez.” Kemal Şahin, *Yasamanın Yürütme ve Yargı Üzerindeki Kılıcı Impeachment (Siyasal Suçlandırma)*, Beta, İstanbul, 2001, s. 133.

Parlamentar sistemlerde, monarşilerden kalma bir adet olarak kralın veya cumhurbaşkanının cezai yönden sorumsuzluğu esastır. Ancak monarşilerde ceza sorumsuzluğu mutlak, başka bir deyişle görev suçu dışındakileri de kapsarken; parlamenter cumhuriyetlerde cumhurbaşkanları sadece görev suçları bakımından cezai sorumsuzluğa sahiptir.²⁰ Vatana ihanet suçlamasıyla Cumhurbaşkanının yargılanması Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yerine getirilir. Başkanlık sisteminde ise, sadece vatana ihanet, rüşvet, görevi kötüye kullanma ve diğer ağır suç ve kabahatlerden dolayı başkanın (ve diğer üst düzey kamu görevlilerinin) cezai olarak sorumlu tutulması mümkündür.²¹ Başkan hakkında suçlama (*impeachment*) Temsilciler Meclisinin salt çoğunluğunun oyuyla başlatılabilir ve yargılama Senato tarafından yerine getirilir.²² ABD tarihi boyunca “*impeachment*” mekanizması sadece üç defa işletilmiş; ikisi başkanın lehine sonuçlanmış, biri ise başkanın istifasıyla sonuçlanmıştır.²³

1982 Anayasasının 105/3. maddesinde vatana ihanet, “Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır” şeklinde düzenlenmiştir. Buna karşın, ne 765 sayılı ne de 5237 sayılı Türk Ceza Kanunlarında cumhurbaşkanının veya sıradan insanların işleyebileceği “vatana ihanet” adıyla bir suça yer verilmemiştir. Bu durum “vatana ihanet”i, kanunilik ilkesi bakımından da sorunlu bir hale getirmektedir.²⁴

Vatana ihanet, “anayasal suç”a tam olarak karşılık gelmemekle birlikte, daha geniş bir tartışmaya değerdir. Öncelikle vatana ihanetin, Anayasada özellikle yer verilen tek suç tipi olarak “anayasal suç” ifadesinin vücut bulabileceği bir fiil olabileceği ileri sürülebilir. Ancak kamuoyunda kullanılan anlamıyla “anayasal suç” anayasal hükümleri ihlal etmektir. Peki, bu “vatana ihanet” fiiline karşılık gelir mi? Kanımızca, Anayasanın ihlali vatana ihanet boyutunda ise karşılık gelebilir. Ancak bunun somut bir derecesi yoktur. Hangi durum vatana ihanet düzeyinde bir ihlaldir, hangisi daha alt düzeyde basit bir ihlaldir, bununla ilgili hiçbir somut ilke yoktur. Burada tek ölçüt

²⁰ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, 10. baskı, s. 329.

²¹ Şahin, 2001, s. 127 vd.

²² Mert Nomer, *ABD Başkanlık Sisteminde Başkanın Yetkileri*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 46-47.

²³ Nomer, 2013, s. 47-48.

²⁴ Konu için bkz. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. II, Ekin Yayınları, Bursa, 2011, s. 100-105.

TBMM üye tamsayısının 3/4'ünün vatana ihanet fiilinin olduğu yönünde oy kullanmasıdır. Cumhuriyet tarihi boyunca böyle bir mekanizma işletilmediğinden bunun nasıl gerçekleşeceğini ve hangi eylem derecesinin vatana ihanet kabul edileceğini yönünde bir ölçüt geliştirilmemiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca iki cumhurbaşkanı olağan olmayan yollardan görevinden uzaklaştırılmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile birlikte Cumhurbaşkanı Celal Bayar tutuklanmış ve görevi son bulmuştur.²⁵ Geçirdiği ağır hastalık sonucu komadan çıkamayan ve bitkisel hayata giren Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in makamının fiilen boşaldığına TBMM oybirliği ile karar vermiştir.²⁶

Anayasada cumhurbaşkanının vatana ihanet ile suçlandırılabilmesinin düzenlenmesi ve buna yönelik başkaca somut bir düzenlemenin bulunmaması, suçların ve cezaların kanuniliği ilkesi (belirlilik unsuru) bakımından tartışmalıdır. Örneğin Alman Ceza Kanununun 94. maddesinde vatana ihanetin ne olduğu açık bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, vatana ihanet özellikle Alman Devletinin menfaatleri aleyhine devlet sırlarını açığa çıkarma şeklinde gerçekleşebilen ve herkes tarafından işlenebilen bir suçtur.²⁷ Türk hukukunda vatana ihanet kavramı TCK ve Terörle Mücadele Kanununda (TMK) geçmemektedir. Vatan hainliği, TMK ile kaldırılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile halen yürürlükte olan Askeri Ceza Kanununda düzenlenmiştir. Hıyanet-i Vataniye Kanunu, TBMM'nin faaliyetlerini düşünce veya yazı ile eleştirmeyi ve bozgunculuk yapmayı vatan hainliği kabul etmekteydi.²⁸ 1930 tarih ve 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu ise, "Cürümler ve Cezaları" bab'ının ilk faslı "Hıyanet" başlığını taşımaktadır. Burada 54-60. maddeler arasında toplam 7 maddede vatana ihanet suçuna ve suçun farklı türlerine uzun uzun yer verilmektedir.²⁹

Yasama organının 3/4 gibi nitelikli bir çoğunlukla bu suçlamayı yapması, kanunilik ilkesinin işlemesi için yeterli değildir. Öyle olsa bile, önceden işlenmiş bir fiilin "vatana ihanet" oluşturup oluşturmadığının sonradan

²⁵ Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul. 2012, 2. baskı, s. 363.

²⁶ Akın, 2012, s. 383.

²⁷ http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0973 (erişim tarihi: 15 Kasım 2015).

²⁸ Konu hakkında bir değerlendirme için bkz. Faruk Turinay, "Anayasayı İhlal Suçu Üzerine Bir İnceleme", *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2012, s. 297-299.

²⁹ *Resmî Gazete*, T. 15 Haziran 1930, S. 1520, 3. Tertip, 11. Cilt, s. 367. Bu kanunda en son 2013 yılında değişiklik yapılmış olmakla birlikte, tüm atıflar 765 sayılı eski TCK'ye yapılmaktadır. Henüz 5237 sayılı TCK'ye adaptasyon yapılmış değildir.

yasama organınca kararlaştırılması, suçların ve cezaların geriye yürümezliği unsuru bakımından da tartışmalı bir konu olacaktır. Bununla birlikte, vatana ihanet suçlamasıyla Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapacak Anayasa Mahkemesinin yargılama konusunun bir görev suçu olduğunda doktrinde görüş birliği olduğu söylenebilir.³⁰ Başka bir deyişle, “vatana ihanet” müstakil bir suç türü olmayıp; normal olarak Cumhurbaşkanı'nın sorumsuz kabul edildiği görev suçlarının, TBMM üyelerince “vatana ihanet” derecesinde olduğu ve muhakkak Cumhurbaşkanı'nın sorumlu tutulması gerektiği iddiasıyla yargılama konusu yapılmasıdır. Dolayısıyla yargılama konusu belirsiz bir “vatana ihanet” suçu değil, daha önceden var olan ve unsurları belirli bir suçun, bu vatana ihanet mülâhazasıyla yargılanmasıdır.

Sonuç olarak, anayasanın ihlali anlamında kamuoyunda sıklıkla kullanılan “anayasal suç” vatana ihanet suçlamasıyla birebir örtüşmemektedir. Kaldı ki, vatana ihanet suçlaması sadece anayasanın değil, hukukun temel ilkelerinin ve mevzuatın ağır bir şekilde ihlal edilmesiyle de mümkün olabilir. Bu durumda zaten vatana ihanet suçlaması bir “anayasal suç” olmayacaktır. Diğer yandan, kamuoyunda kullanılan “anayasal suç” devlet başkanı ve kamu gücünü kullanan siyasetçi-bürokrat çoğu kimse için kullanılmaktadır. Oysa Anayasaya göre vatana ihanet suçlaması sadece Cumhurbaşkanı'na yönelik olarak yapılabilir.

B. İKİNCİ İHTİMAL: “ANAYASAL SUÇ” ANAYASAL HÜKÜMLERİN İHLALİDİR

“Anayasal suç” tabirinin kullanımına bakıldığından tasavvur edilen şeyin büyük ölçüde anayasal hükümlerin ihlali olduğu söylenebilir. Anayasal hükümlerin ihlali “anayasal suç” oluşturur mu? Konuyu Türk hukukunda anayasal organların Anayasayı ihlalleri, ihlal fiilleri ve ihlalin faileri açısından ayrı ayrı ele almak gerekir. Anayasanın 11. maddesi, “Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü” kenar başlığını taşımaktadır. Buna göre, Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Bu durumda anayasal hükümlerin bireyler tarafından da ihlali söz konusu olabilecektir. Anayasa hükümlerine aykırı hareket yahut anayasal hükümlerin ihmali, bireyler ve devlet organları açısından farklı sonuçlar doğurabilir.

³⁰ Bahri Öztürk, “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi “Yüce Divan”, *Anayasa Yargısı*, S. 12, 1995, Ankara, s. 89; Ersan Şen ve Bilgehan Özdemir, “Yüce Divan Yargılaması”, *Ankara Barosu Dergisi*, Y. 2012, S. 1, s. 184.

1- Bireylerin Anayasayı İhlali

Anayasa kural olarak devlet organları tarafından ihlal edilebilir. Bununla birlikte, Anayasanın 11. maddesine göre, Anayasa özel kişileri de bağlamaktadır ve bu bağlamda bireylerin de anayasal hükümleri ihlalden söz etmek mümkün olabilmektedir. Bireyler tarafından gerçekleştirilen anayasanın ihlali “suç” derecesinde ise, TCK’de sayılan fiiller ile cezalandırılabilirler. Örneğin, Anayasanın 20. maddesiyle korunan özel hayat, bireyler tarafından ihlal edilirse, TCK’nin 134. ve devamındaki maddelerde düzenlenen “özel hayatın gizliliğini ihlal” suçunu/suçlarını oluşturur. Benzer şekilde, Anayasanın 21. maddesiyle korunan konut dokunulmazlığını ihlali TCK’nin 116. maddesinde suç olarak düzenlenmiştir. Bu örnekler fazlasıyla çoğaltılabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Özel hayatın gizliliği Anayasada korunmakla birlikte, buna aykırı fiiller anayasal suç değil, “özel hayatın gizliliğini ihlal” suçudur. Suç oluşturmayan düzeyde, Anayasaya aykırı davranışların ise hukuken bir sonucu yoktur. Bu tür eylemler en fazla etik dışı kabul edilebilir. Örneğin bireyler tarafından Anayasanın eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesinin ihlali, TCK’nin 122. maddesindeki nefret ve ayrımcılık suçunun unsurlarını taşıyorsa, fail/failler “nefret ve ayrımcılık” suçundan cezalandırılabilir. Ancak bu madde kapsamında değerlendirilemeyecek, eşitliğe aykırı eylemler için ceza hukuku yaptırımı veya idari bir yaptırım söz konusu olmadığından, bu durum ancak etik bir problem olarak değerlendirilebilir. Aksi halde, bu fiili oluşturmayan ancak Anayasanın 10. maddesine aykırı olan bir fiili “anayasal suç” şeklinde adlandırmak ve Anayasayı ihlalden dolayı kişileri cezalandırmak mümkün değildir.

2- Devlet Organlarının Anayasayı İhlali

Devlet organlarının anayasayı ihlali durumunda ise, farklı bazı yaptırımlarla karşılaşmak mümkün olabilir. Öncelikle yasama, yürütme (ve idare) ile yargı organları ayrı ayrı Anayasaya aykırı eylemlerde bulunabilir. Bu organların fonksiyon gaspı (biri diğerinin yetkisinde olan eylem ve işlemi, böyle bir işlevi olmadığı halde yapması) suretiyle yaptığı işlem ve eylemler yok hükmündedir. Anayasanın 6. maddesinin 2. fıkrasında “Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır”, 3. fıkrasının son cümlesinde “Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz” denilmek suretiyle fonksiyon gaspı kesin olarak yasaklanmıştır. Bu ilkeye aykırı olarak, başka bir organ yahut makamın yetkisinde olan bir işlem yapıldığında, bu işlem sanki

hiç olmamış gibi kabul edilir, yoklukla malul olur.³¹ Devlet kişiliği soyut olmakla birlikte her halükarda devletin herhangi bir eylem ve işlemi esasen, devlet adına hareket etmeye yetkili makam sahiplerinin eylemleridir. Buradan hareketle, devlet organlarının iradesi kabul edilen ve “anayasayı ihlal eden” eylem ve işlemlerin hukuki sonucu ile bu eylem işlemleri yapmakla yetkilendirilmiş kişilerin eylemlerinin kendileri bakımından sonuçlarını birbirinden ayırmak gerekecektir.³² Yasama, yürütme ve yargı organlarının Anayasayı ihlal etmeleri durumunda eylem ve işlemlerin akıbeti ile bu yetkileri kullanan gerçek kişilerin akıbetleri birlikte ele alınacaktır.

a) Yasama organı bakımından

Yasama organının Anayasayı ihlali üç farklı şekilde gerçekleşebilir. Anayasaya aykırı kanun çıkarılması, anayasaya aykırı meclis kararı alınması yahut TBMM iç işleyişinde Anayasaya aykırı hareket edilmesi şeklinde Anayasa ihlali söz konusu olabilir. TBMM içtüzüğünün çeşitli hükümleri, kanunların Anayasaya aykırılık iddiasını ve değerlendirmesini komisyon ve genel kurul üyelerine bırakmaktadır. Örneğin, TBMM içtüzüğünün 38. maddesine göre, “Komisyonlar, kendilerine havale edilen tasarı veya tekliflerin ilk önce Anayasanın metin ve ruhuna aykırı olup olmadığını tetkik etmekle yükümlüdürler./Bir komisyon, bir tasarı veya teklifin Anayasaya aykırı olduğunu gördüğü takdirde gerekçesini belirterek maddelerin müzakeresine geçmeden reddeder.” İchtüzüğün 84. maddesine göre ise, “Bir kanun tasarı veya teklifinin Genel Kuruldaki görüşülmesi sırasında tasarı veya teklifin belli bir maddesinin Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle reddini isteyen önergeler, diğer önergelerden önce oylanır.” Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin iptal davası veya itiraz yoluyla; TBMM içtüzüğünün ise iptal davası yoluyla Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya uygunluk denetiminin yapılması söz konusudur. Bu durum Anayasaya aykırılığı tespit edilen kanun, KHK veya içtüzük hükümlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptaliyle sonuçlanır. TBMM kararlarına gelince yasama dokunulmazlığının kaldırılması ile yasama üyeliğinin düşürülmesi dışındaki kararlar, anayasa yargısı denetimi dışındadır.³³

³¹ Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014, 11. baskı, s. 380-381; Aydın Aybay, Rona Aybay ve Ali Pehlivan, *Hukuka Giriş*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 9. baskı, s. 61.

³² Bülent Yücel, m.r., 22 Mart 2015.

³³ Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 137.

Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olmayan parlamento kararlarının³⁴ Anayasaya aykırı olması ise sadece TBMM'nin iç denetiminin insafına kalmaktadır. İçtüzükte, kanun teklif ve tasarılarının Anayasaya aykırılığının ileri sürülmesiyle ilgili düzenlemeler bulunmakla birlikte, parlamento kararlarıyla ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Buradan iki sonuca varmak mümkündür. Anayasa toplantı ve karar yeter sayılarını düzenlemekle, usulen doğru bir parlamento kararının her zaman anayasaya uygun olduğunu kabul etmekte ve/veya bunun takdirini yine TBMM Genel Kuruluna bırakmaktadır. Diğer bir sonuç ise, Anayasaya aykırı parlamento kararlarının akibetinin belirsizliği, daha doğrusu bir denetim mekanizması olmadığı ve bu kararlar Anayasaya aykırı olsalar bile uygulanacağı yönündedir.

Yasama organı üyelerinin Anayasanın hükümlerini ihlali ise Anayasa ve/veya TBMM içtüzüğünün yaptırımlarına tabidir.³⁵ Örneğin, Anayasanın 82. maddesine “üyelikle bağdaşmayan işler” yasağının ihlali ile 84. maddesinin 4. fıkrasına göre “Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılma”(ma) hükmünün ihlali TBMM Genel Kurulu kararıyla milletvekilliğinden düşmesiyle sonuçlanabilmektedir. 2010 Anayasa değişikliği ile mülga olan 84. maddenin 5. fıkrasına göre, “Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekili”nin de milletvekilliğinin düşmesi söz konusu idi. “Üyelikle bağdaşmayan işler” ve “devamsızlık” olarak adlandırılan bu eylemleri “anayasal suç” olarak nitelendirmek mümkün değildir. TBMM faaliyetleri sırasında “Türkiye Cumhuriyetine veya onun Anayasa düzenine sövmek” (İçtüzük, m. 161/3) ve “halkı veya Devlet kuvvetlerini yahut kamu organ, kuruluş ve görevlilerini kanun dışı hareketlere, ayaklanmaya veya Anayasa hükümlerini bozmaya teşvik veya tahrik etmek” (İçtüzük, m. 161/4) fiilleri ise, Meclis'ten geçici çıkarma yaptırımını gerektiren idari yaptırımlardır. TBMM Genel Kurul adabına uymayanlar bakımından ise içtüzükte uyarma, kınama ve Meclisten geçici olarak çıkarma gibi yaptırımlar söz konusudur.³⁶ Ancak yukarıda açıklananların hiçbirisi kamuoyunda kullanılan anlamıyla, “anayasal suç”a karşılık gelmediği gibi, TBMM üyelerinin Anayasayı ihlallerinin açık ve net bir karşılığı da bulunmamaktadır.

³⁴ Bu konuya değinmemi Bülent Yücel önermiştir. m.r., 22 Mart 2015.

³⁵ Ayrıntı için bkz. Fahri Bakırcı, *TBMM'nin Çalışma Yöntemi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 241-243.

³⁶ Ömer Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 112-113.

TBMM üyelerinin kürsü sorumsuzluğuna sahip olmaları nedeniyle ileri sürdükleri görüşler, kullandıkları ifadeler, yaptıkları oylama vb, eylemler hiçbir şekilde suç kabul edilemez, ceza soruşturmasına konu olamaz. Meclis faaliyetleri sırasındaki oy ve sözleri, ileri sürdükleri görüşler ve temsilcilik faaliyetiyle ilgili konular dolayısıyla milletvekilleri yasama sorumsuzluğu korumasındadır.³⁷ Örneğin, Anayasanın 175. maddesine göre, anayasanın değiştirilmesi teklifi ve bu yönde oy kullanılması, işin doğası gereği anayasaya aykırı bir durum olacağından, bu teklifin yapılması ve bu yönde oy kullanılmasından dolayı bir milletvekilinin cezalandırılması mümkün olamaz.

TBMM üyeleri ile TBMM faaliyetlerinin Anayasa ve içtüzük hükümlerinin uygulanması bakımından sorumluluk taşıyanları ayırt etmek gerekir. Gerek TBMM'nin idari işleyişi, gerekse yasama faaliyetlerinde kürsü sorumsuzluğu kapsamında sayılamayacak kimi işlemlerin, Anayasa ve TBMM içtüzüğüne aykırı ve konusu suç teşkil eden fiillerin görev suçu kabul edilmesi ve ceza sorumluluğu gerektirmesi ileri sürülebilir. TBMM Başkanının görev suçundan dolayı Yüce Divan'da yargılanmasını düzenleyen 2010 Anayasa değişikliği dikkate alındığında TBMM Başkanı'nın (ve görev paylaşımına bağlı olarak başkanvekilleri ve idare amirlerinin) görev suçu işleyebileceği kabul edilmelidir. Örneğin, 1996-1997 yılları arasında TBMM Başkanlığı yapan Mustafa Kalemlî'nin yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararında "Hukuktaki yeri tartışılan bir ihale sistemi ile ihaleyi alan firmaya normalin üzerinde bir kâr sağlayan Meclis Başkanlığı yönünden işin özelliğine rağmen pahalı kabul edilebilecek ihale kabul etmekle, görevini kötüye kullandığı iddia edilmektedir" ifadesine yer verilmiştir.³⁸ Örnekte de açıkça görüldüğü üzere, TBMM Başkanının eylem ve işlemleri "görevi kötüye kullanma/ihmal" kapsamında değerlendirilebilir ki, "anayasal suç" olarak nitelendirilemez.

b) Yürütme organı bakımından

Yürütme organının Anayasayı ihlali meselesini de devlet başkanı (Cumhurbaşkanı) ve Bakanlar Kurulu açısından ayrı ayrı ele almak gerekir. Ayrıca idarenin Anayasaya ihlaline de yer vermek yerinde olacaktır. Dünyada bazı devletlerin anayasalarında devlet başkanının anayasayı kasten ihlal etmesi durumunda "anayasayı ihlal" ya da "anayasaya karşı suç"tan sorumlu

³⁷ Keskinsoy, 2007, s. 106-107.

³⁸ *Resmî Gazete*, 9 Ekim 1998, S. 23488.

tutulmaları söz konusu olmaktadır.³⁹ Örneğin, Alman Anayasasının 61.maddesi *Federal Cumhurbaşkanına karşı dava* başlığını taşımaktadır.⁴⁰

(1) Federal Meclis veya Federal Konsey, Anayasayı veya diğer bir federal yasayı kasten ihlal ettiği gerekçesiyle, Federal Cumhurbaşkanını Federal Anayasa Mahkemesi önünde dava edebilirler. Davanın açılması talebinde bulunmak için, Federal Meclis üyelerinin en az dörtte biri veya Federal Konseyindeki oyların en az dörtte biri zorunludur. Davanın açılması kararı, Federal Meclis üyelerinin veya Federal Konseyindeki oyların en az üçte ikisiyle verilir. Davada temsil görevini dava eden yasama meclisinin bir temsilcisi yerine getirir.

(2) Federal Anayasa Mahkemesi, Federal Cumhurbaşkanını Anayasayı veya diğer bir federal yasayı kasten ihlal etmekten suçlu bulduğu takdirde, Federal Cumhurbaşkanının görevini kaybettirebilir. Federal Anayasa Mahkemesi, davanın açılmasından sonra, Federal Cumhurbaşkanının görevini yerine getirmesini durdurabilir.

Maddeden anlaşıldığı üzere, Cumhurbaşkanının Anayasayı ihlalden sorumlu tutulabilmesi için, ihlalin vatan hainliği boyutunda olmasına gerek duyulmamakta, Anayasayı ve hatta başka bir federal yasayı kasten ihlal, Cumhurbaşkanının sorumlu tutulması için yeterli sayılmaktadır. Bu durum, tam da kamuoyunda yaygın olarak kullanılagelen “anayasal suç” a karşılık gelmektedir. Buna karşın 1982 Anayasasında böyle bir düzenlemeden söz etmek mümkün değildir. Cumhurbaşkanının anayasayı ihlali durumda, nasıl bir yaptırımla karşılaşacağı açıkça belirtilmiş değildir. Cumhurbaşkanının Anayasaya aykırı hukuki işlemlerinin akıbeti ile şahsının akıbetini ayırmak gerekir. Anayasayı ihlalin cezai yaptırımı, Cumhurbaşkanı açısından sadece vatana ihanet suçlamasıyla olabilir. Burada alelade bir anayasal hükmün ihlali yeterli değildir. Ayrıca bu ihlal fiilinin TCK veya başka bir ceza kanununda suç olan bir fiil oluşturması gerekir. En kötü ihtimalle, ihlal edilen bir Anayasa hükmü nedeniyle kamunun veya bireylerin somut zararının ortaya çıkması yahut kişilere menfaat sağlanması durumunda görevi kötüye kullanma suçunun vatana ihanet düzeyinde olduğu varsayımıyla yargılamanın yapılması mümkün olabilir. Aksi halde Türk anayasa hukuku ve ceza hukukuna göre,

³⁹ Gözler, 2011, s. 90-91: Örnek olarak Federal Alman Anayasası (1949) m. 61, Avusturya Anayasası (1929) m. 68, 142/2-a, İtalyan Anayasası (1947) m. 90, Yunanistan Anayasası (1975) m. 49.

⁴⁰ Madde metni için bkz. <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> (erişim tarihi: 15 Kasım 2015).

sadece anayasal bir hükmün ihlali Cumhurbaşkanını sorumlu tutmak için yeterli olmayacaktır.

Cumhurbaşkanının yaptığı işlemlerin Anayasaya aykırılığı meselesine gelince, öncelikle Cumhurbaşkanının yetkilerini “karşı imza kuralı” ile kullanması kuraldır. Başka bir anlatımla, parlamenter sistemde kendisine siyasal sorumsuzluk atfedilen Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin yetkilerini kullanırken, tek başına yaptığı işlemler dışındakilerin, Başbakan ve ilgili bakanca imzalanması zorunludur. Bu kararlardan ilgili bakan ve Başbakan sorumludur.⁴¹ Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler bakımından Anayasayı ihlali herhangi bir ceza soruşturmasına konu olamaz. Diğer yandan bu tür işlemlerin “yok hükmünde” olması gerekir. Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerin yok hükmünde olduğuna tespit edecek idari ve/veya yargısal bir mekanizma yoktur.⁴² Nitekim Anayasanın 105. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.” Karşı imza kuralıyla yapılan işlemler, haliyle yargısal denetime tabi iken, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerde yargısal denetim yolu kapatılmıştır. 1982 Anayasasının yapım sürecinde, Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler tek tek sayılmak istenmiş olmakla birlikte, son halinde buna gerek görülmemiştir.⁴³ Yürütmeye ilişkin görevleri dışında kalanlar, yani yasama ve yargıya ilişkin görevlerin, mahiyetleri itibariyle tarafsız devlet başkanı olmasından kaynaklanmakta olup, taraflı bir hükümetle paylaşılması bu görevlerin içeriğine uygun düşmemektedir.⁴⁴ Doktrinde Cumhurbaşkanının tek başına kullandığı yetkilerden idari nitelikte olanların yargı denetimi dışında kalması hukuk devleti açısından sakıncalı bulunmaktadır. Nitekim idarenin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimine tabi olmasını düzenleyen 125. madde ile hukuk devleti ilkesi karşısında bu tür idari işlemlerin yargı denetimi dışında olması düşünülemez.⁴⁵ Daha önce rektör atamaları konusunda Cumhurbaşkanları ile atanmayan rektör adayları karşı karşıya gelmişlerdir. Örneğin 2005 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından rektör olarak ataması yapılmayan Prof.Dr. Rıza Ayhan’ın yaptığı yürütmeyi durdurma ve iptal başvurusu Ankara 2. İdare Mahkemesi tarafından, Cumhurbaşkanının mutlak

⁴¹ Özbudun, 2009, s. 323.

⁴² Ayrıntı için bkz. Özbudun, 2009, s. 340-341.

⁴³ Özbudun, 2009, s. 324.

⁴⁴ Özbudun, 2009, s. 324.

⁴⁵ Özbudun, 2009, s. 327.

takdir yetkisi gerekçesiyle reddedilmiştir.⁴⁶ Benzer bir dava 2008 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi rektörü olarak atanan Prof.Dr. Mehmet Füzün'ün atamasının iptali amacıyla açılmıştı. Danıştay, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemin yürütmesini durdurma kararı veren Ankara 15. İdare Mahkemesinin kararını kaldırmış ve Cumhurbaşkanının takdir hakkını kullanarak, hukuka uygun işlem yaptığına karar vermiştir.⁴⁷ Diğer bir mesele de anayasal hükümlerin icra değil, ihmal suretiyle çiğnenmesidir. Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanlığı döneminde sık sık Cumhurbaşkanı-Hükümet çatışması gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan bazı kararnameleri imzalamayı reddetmiştir.⁴⁸ Özbudun'a göre, sorumsuz bir Cumhurbaşkanının sorumlu olan Hükümet kararnamelerini imzalamaması düşünülemez. Ancak hukuka aykırı olanları iade etmek ve uyarı görevini yapma zorunluluğu vardır.⁴⁹

Türkiye'de Anayasanın emredici bir hükmünü yerine getirmek istemeyen bir Cumhurbaşkanına karşı işletilebilecek bir mekanizma söz konusu değildir. Gerek Anayasanın 105/2. maddesinde açıkça var olan "yasama kısıntısı", gerekse yargı organlarının "Cumhurbaşkanının takdir yetkisi" tutumuyla ortaya çıkan "yargı kısıntısı" nedeniyle Cumhurbaşkanının hukuka ve Anayasaya aykırı işlemlerinin yargı denetiminde olmayacağı ve hukuki bir yaptırımla karşılaşmayacağı açıktır. Dolayısıyla Almanya, Avusturya, İtalya ve Yunanistan anayasalarında düzenlenen "anayasayı (kasten) ihlal" halinde uygulanacak yaptırım meselesi Türk hukukunda oldukça yabancıdır. Cumhurbaşkanına karşı yapılabilecek "anayasal suç" işlediği iddiası, fiilen bir gerçeklik taşımamaktadır. Özellikle Recep Tayyip Erdoğan'ın 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan halkoylamasında cumhurbaşkanı seçildikten sonra 28 Ağustos tarihine kadar başbakanlık görevini sürdürmesi, anayasal hükümleri kasten ihlalin suç olup olmadığı konusunun tekrar tartışılmasına neden olmuştur.⁵⁰ CHP tarafından Erdoğan'ın başbakanlığının düşmesi yönünde yapılan başvuru Yargıtay tarafından reddedilmiştir.⁵¹ Atilla Kart ve bazı CHP

⁴⁶ *Radikal*, "Sezer'in takdir yetkisi mutlak", 3 Şubat 2005.

⁴⁷ *Yeni Asır*, "Füzün'e Danıştay da vize verdi", 30 Ocak 2010.

⁴⁸ Örnekler için bkz. Kemal Gözler, *Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)*, Ekin Yayınları, Bursa, 2000, s. 1-3.

⁴⁹ Özbudun, 2009, s. 327.

⁵⁰ Konu hakkındaki farklı görüşler için bkz. <http://www.aktifhaber.com/yskya-gore-erdoganin-basbakanligi-bitti-1030504h.htm> (erişim tarihi: 30 Aralık 2015)

⁵¹ *Hürriyet*, "Yargıtay'dan CHP'nin talebine ret", 20 Ağustos 2014.

yöneticileri, 10 Ağustos 2014 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ın, Başbakanlık ile Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanlığı görevlerinden istifa etmeyip bu görevlere devam etmesi nedeniyle etkili başvuru hakkı, adil yargılanma ile seçme ve seçilme haklarının ihlal edildiğini ileri sürerek Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuşlardır. Anayasa Mahkemesi verdiği kararda, "Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ın, Başbakanlık ve Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanlığı'nın sona ermesine veya sonlandırılmasına ilişkin hususlar nedeniyle güncel ve kişisel hakları doğrudan etkilenmeyen başvuru sahiplerinin, bireysel başvuru yapma hakları bulunmamaktadır" diyerek, başvurunun "kişi yönünden yetkisizlik" nedeniyle kabul edilemez olduğuna hükmetmiştir.⁵² Bu örneklerde, yargı makamları esasa yönelik bir karar vermediklerinden, Anayasanın ihlal edilip edilmediği yargısal bir kararla tespit edilmediği gibi, bu durumun akıbetinin ne olacağı hususunda bir belirlilik oluşmamıştır. Gözler ise, Cumhurbaşkanına uygulanabilecek zorlamaları; TBMM'nin Anayasa değişikliği yapması, TBMM'nin bir kanun çıkartmak suretiyle Cumhurbaşkanına kararnameleri imzalama zorunluluğu getirmesi, imzalanmayan kararnameleri TBMM'nin kanun yoluyla kabul etmesi, Cumhurbaşkanına vatana ihanet suçlaması yapılması, istifaya zorlanması, bütçesinin kısıtlanması, halkın hakemliğine başvurulması ve Bakanlar Kurulunun istifası şeklinde sıralamıştır.⁵³ Bugüne kadar, Gözler tarafından önerilen yaptırımların herhangi birinin işletilmiş olması vaki değildir. Ancak dönemin başbakanı Bülent Ecevit tarafından dile getirilen hükümetin istifası tehdidinin kısmen işe yaradığı ileri sürülebilir.⁵⁴

Bakanlar Kurulu, başbakan ve bakanların birlikte veya tek başına yaptığı işlemler Anayasa uygunluk bakımından idari yargı denetimine tabidir. Bu sebeple, Anayasaya aykırı Bakanlar Kurulu işlemleri iptal yaptırımı ile karşı karşıyadır. Bakanlar Kurulu üyelerinin suç oluşturmayan Anayasa ihlalleri "gensoru" konusu yapılarak, ilgili bakanının bakanlıktan düşürülmesiyle sonuçlanabilir. Suç olan Anayasayı ihlal fiilleri ise, meclis soruşturması yoluyla başbakan veya ilgili bakanın Yüce Divana gönderilmesiyle sonuçlanabilir. Yüce Divan'da cezalandırılacak olan fiiller ise, TCK'de yazılı

⁵² AYM, (Atilla Kart ve Cumhuriyet Halk Partisi Başvurusu), Başvuru no: 2014/13634, K.T. 8 Eylül 2014. Benzer bir başvuru Liberal Demokrat Parti tarafından yapılmış ve aynı şekilde *kişi yönünden yetkisizlik* sebebiyle başvuru reddedilmiştir. AYM, (Liberal Demokrat Parti Başvurusu), Başvuru no: 2014/11268, K.T. 23 Temmuz 2014.

⁵³ Gözler, 2000, s. 41-45.

⁵⁴ Bkz. Gözler, 2000, s. 2.

(zimmet, rüşvet, irtikâp, ihaleye fesat karıştırma gibi) görev suçlarıdır. Son tahlilde, başbakan ve bakanların işleyebilecekleri Anayasayı ihlal fiilleri, görevi kötüye kullanmak veya görevi ihmal suçu olarak değerlendirilebilir. Sonuçta, yürütme organının Bakanlar Kurulu kanadınca yapılan Anayasa ihlalleri “anayasal suç” olarak değil, fillerin ceza kanundaki isimleriyle anılabilir.

Bir partinin parlamentoda aşırı çoğunluğu sağladığı durumlarda bu yolun başarı sağlayamayacağı açıktır. Örneğin 24. Yasama döneminde verilen toplam 55 gensoru önergesinin 39’unun gündeme alınması iktidar partisinin çoğunluk oylarıyla reddedilmiştir. Diğerleri de ya geri çekilmiş yahut işlemde kaldırılmıştır.⁵⁵ Milliyetçi Hareket Partisi tarafından kamu düzenini sağlamada görevlerini yürütemediği iddiasıyla İçişleri Bakanı Efkân Ala hakkında bir gensoru açılmasına ilişkin verilen önergenin⁵⁶ gündeme alınması ile ilgili görüşmede Bakan Ala “Anayasaya yemin ediyoruz, uyuyoruz. Bu anayasanın kötü bir anayasa olduğunu söylememize engel bir durum yok, olsa da tanımıyoruz...”⁵⁷ ifadelerini kullanmıştır. Kamuoyunda kullanılan anlamıyla tam da “anayasal suç” karşılık gelen bu eylem karşısında hiçbir hukuki mekanizma işletil(e)memiştir.

Bakanlar Kurulu ile ilgili benzer değerlendirme idarenin⁵⁸ anayasal hükümleri ihlal etmesi durumunda da geçerlidir. “Yasama kısıntısı” olarak nitelendirilen ve Anayasa/yasa yoluyla yargı denetimi dışında bırakılan yahut idari yargı içtihatlarıyla yargısal denetimi yapılmayan bazı idari kararlar⁵⁹ dışında tüm kararlar idari yargı denetimine tabidir. Anayasanın 125/1. maddesi idarenin her türlü eylem ve işlemlerine yargı yolunun açık olduğunu düzenlemektedir. Dolayısıyla idari eylem ve işlemlerin Anayasaya aykırılığı durumunda idari yargı makamlarınca “iptal” edilmeleri söz konusudur. Anayasanın 129/1. maddesine göre, memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler. 129/5. maddeye göre ise, memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu

⁵⁵ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/gensoru_onergeleri.sorgu_donem?d=24, (erişim tarihi 15 Aralık 2015).

⁵⁶ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/gensoru_onergeleri.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=177686 (erişim tarihi 15 Aralık 2015).

⁵⁷ *Hürriyet*, “İçişleri Bakanı Efkân Ala: Anayasayı tanımıyorum”, 3 Mart 2015.

⁵⁸ Bu konuya değinmemi Bülent Yücel önermiştir. m.r., 22 Mart 2015.

⁵⁹ “Yasama kısıntısı” ve “yargı kısıntısı” ayrıntıları için bkz. R. Cengiz Derdiman, *İdari Yargının Genel Esasları*, Aktüel, Bursa, 2012, s. 19-20.

edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir. Türkiye kamu görevlilerinin kusurlarından dolayı özellikle AİHM nezdinde çok yüksek miktarlarda tazminat ödemeye mahkûm olduğu halde, rücu mekanizmasının çok fazla işletildiğini söylemek mümkün değildir. Anayasanın 129/son maddesine göre ise, memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idarî mercii iznine bağlıdır. 1999 tarih ve 4483 sayılı *Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunun* uygulanmasında, Anayasa veya kanunları ihlal eden kamu görevlileri hakkında çoğu zaman soruşturma başlatmak mümkün olamamaktadır. Bir kamu görevlisinin anayasal hükümleri ihlalden dolayı hakkında, ancak TCK veya bir diğer ceza kanunundaki bir fiili işlediği iddiasıyla ceza yargılaması mümkün olabilir ki; buna “anayasal suç” denmez, bu fiilin ilgili kanunda yer verilen adı ne ise, suç o isimle ifade edilir. Bir kamu görevlisinin Anayasayı ihlali, örneğin, Anayasanın 17. maddesinin 3. fıkrasındaki “Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz” hükmünü ihlalin karşılığı TCK’nin 94. maddesinde düzenlenen “İşkence” suçudur. Bir kamu görevlisi, işkence suçunu işlemekle aynı zamanda Anayasanın 17. maddesini ihlal etmiş olur. Ancak failin “anayasal suç” işlediğinden değil; TCK’de düzenlenmiş bir suç işlediğinden söz edilir ve TCK hükümlerine göre yargılanır ve cezalandırılır. Ceza hukuku düzenindeki tüm suçların bir hukuksal yararı korumak amacıyla ihdas edildiği varsayıldığında, her türlü suç dolaylı olarak Anayasanın ihlali olacaktır. Zira ceza kanununda kamu görevlilerine özgü suçlar ile failin kamu görevlisi olması halinde cezanın ağırlaştırılmasını gerektiren haller açıkça sayılmıştır. Eğer aynı zamanda Anayasayı ihlal eden fiil, TCK’de sayılan özgü suçlardan biri değilse bile, kamunun ve/veya bireylerin maddi ve manevi zararlarıyla sonuçlanan fiiller “görevi kötüye kullanma” suçunu oluşturacaktır.

c) Yargı organı bakımından

Yargı organının Anayasayı ihlali durumunda, Anayasaya aykırı yargısal kararların yokluk, bozma, yürürlükten kaldırma, yargılanmanın yenilenmesi gibi sonuçları söz konusu olabilir. Ayrıca bireysel başvuru sonucu Anayasa Mahkemesi daha önce verilen bir yargı kararının hak ihlaline neden olduğunu tespit ederse, bu durum hakkı ihlal edilene tazminat verilmesi kararı ile sonuçlanabilir. Öte yandan, herhangi bir yargı kuruluşunun görevi kötüye kullanması (veya diğer bazı suçları işlemesi) söz konusu olabilir. Ancak her hâlükârda bu ceza hukukunda var olan bir suç tipi olacak ve “anayasal suç” olarak nitelendirilmeyecektir.

Sonuçta, devlet organlarının Anayasayı ihlal etmeleri “anayasal suç” oluşturmamaktadır. Anayasal hükümler ister devlet organlarınca, ister siyasi makamlarca veya kamu görevlilerince ihlal edilsin, ihlal durumuna veya ihlali yapana göre farklı yaptırımlar söz konusu olabilmektedir. Son kertede devlet organları adına yetki kullananların bu görevlerinden dolayı kamunun ve/veya bireylerin maddi ve manevi zararlarıyla sonuçlanan fiilleri “görevi kötüye kullanma” suçunu meydana getirecektir.

C. ÜÇÜNCÜ İHTİMAL: “ANAYASAL SUÇ”UN TCK’DE DÜZENLENEN BİR FİİL OLMASI

Öncelikle belirtmek gerekirse, ne 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda ne de 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanununda “anayasal suç” adıyla bir suç tipi düzenlenmiş değildir. Dolayısıyla ceza hukuku bakımından “anayasal suç” tabirini kullanmak doğru değildir. Ancak burada konunun daha net anlaşılması bakımından “anayasal düzene karşı suçlar” ile “Anayasayı ihlal suç”nu ayrıca ele almak gerekir.

1- Türk Ceza Kanunu ve Anayasal Suç Kavramı

Türk Ceza Kanununda “anayasal suç” kenar başlığıyla düzenlenmiş bir suç tipi yoktur. 5237 sayılı kanunda anayasa kelimesi 5 defa geçmektedir. *Devletin egemenlik alametlerini aşma* suçunu düzenleyen 300. maddede Türk bayrağının ne olduğu anlatılmak için “Anayasada tarif edilen” tabiri kullanılmıştır. Benzer bir şekilde *Temel millî yararlar karşı faaliyette bulunmak için yarar sağlama* suçunu düzenleyen 305. maddenin son fıkrasında temel milli yarar tanımlanırken “Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel nitelikleri” de belirtilerek, Anayasadan söz edilmiştir.

TCK’de Anayasa ile ilgili asıl dikkat çeken düzenleme, 2. Kitabın, 4. Kısımının 5. Bölümünün başlığı ve bu bölümdeki ilk maddedir. 5. Bölüm, *Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar* başlığını taşımaktadır.⁶⁰ Bu bölümde suçlar, *Yasama organına karşı suç* (m. 311), *Hükûmete karşı suç* (m. 312), *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine karşı silâhlî isyan* (m. 313), *Silâhlî örgüt* (m.314), *Silâh sağlama* (m. 315) ve *Suç için anlaşma* (m. 316) şeklinde sıralanmaktadır. Bu bölüm suçları kısaca, anayasal

⁶⁰ Gözler’e göre, buradaki anayasal teriminden kasıt “anayasa” (örneğin 1982 Anayasası) değil; devletin temel kuruluşudur. Bu kuruluş anayasayla değil kanunla belirlenmiş olsa bile anayasal kabul edilmelidir. (m.r., 15 Şubat 2015)

düzeni ortadan kaldırma ve devlet organlarını ortadan kaldırarak, zorla yönetime geçmeye (darbe – *coup d'Etat*) teşebbüs suçlarıdır.

TCK'nin 311. maddesinde cebir ve şiddet kullanarak TBMM'yi, 312. maddesinde de Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmayı kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs edenler cezalandırılmaktadır. Bu fiiller ayrı maddelerde düzenlenmiş olmakla birlikte, Anayasayı ihlal suçunun iki farklı görünümüdür.⁶¹ Bu maddelerin tümünde düzenlenen suçlar genel suç (kamu görevlisi olsun veya olmasın herkesin işleyebileceği suç) görünümündedir. Diğer yandan, devletin cebri gücünü elinde bulunduranlarla, statü ve görevleri gereği parlamenterlerin bu suçları sıradan yurttaşlara göre daha kolay işleyebilecekleri konusunda kuşku bulunmamaktadır.⁶²

TCK'nin 4. Kısmının Dördüncü ve Beşinci bölümündeki suçlar için ortak hüküm niteliğindeki 314, 315 ve 316. maddeler dışında, bu suçların tümü teşebbüs (kalkışma) suçları olup, teşebbüs aşamasında suçlar tamamlanmış gibi cezalandırılmaktadır. Biraz sonra daha ayrıntılı ele alacağımız *Anayasayı ihlal suçu* bir kenara bırakılırsa, bu bölümde de “Anayasal suç” adıyla bir suç bulunmamaktadır. Var olan suç tipleri de kamuoyunda sıkça kullanılan “anayasal suç” fiiliyle tam olarak örtüşmemektedir.

2-Anayasayı İhlal (TCK m. 309): Bir Yanlış İsimlendirme Örneği Olarak “Anayasayı İhlal” Suçu

Anayasayı ihlal etmenin “Anayasayı ihlal suçu” oluşturduğunu düşünmek son derece doğaldır. Oysa TCK'de düzenlenen *anayasayı ihlal* suçu, anayasadaki bir hükmü ihlal etmeyi değil, anayasal düzeni cebir ve şiddet kullanarak değiştirmeye teşebbüsü cezalandırmaktadır.⁶³

5237 sayılı TCK m. 309:

“Cebir ve şiddet kullanarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya veya bu düzen yerine başka bir düzen getirmeye veya bu düzenin fiilen uygulanmasını önlemeye teşebbüs edenler ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılırlar.”

⁶¹ Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku Özel Kısım*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2012, 6. baskı, 342-343.

⁶² Turinay, 2012, s. 297.

⁶³ Zeki Hafizoğulları, “Anayasanın Zorla Değiştirilmesine Kalkışma Suçu”, Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 1, 2015, s. 486. Ayrıca madde görüşmeleri için bkz. aynı yer, 6 nolu dipnot. Ayrıca madde hakkındaki “özensizlik” ile ilgili eleştiriler için bkz. s. 488, 11 nolu dipnot.

765 sayılı mülga TCK'deki muadili m. 146:

“Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye Kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilğaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenler, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına mahkum olur.”

765 sayılı TCK'den farklı olarak, 5237 sayılı TCK'de yasama organına karşı ve hükümete karşı suçlar, Anayasayı ihlal suçundan ayrılarak farklı maddelerde düzenlemiştir.⁶⁴ Bu suç ile korunmak istenen hukuki değer, devletin hali hazırdaki siyasal düzenidir. Başka bir deyişle devletin varlığı veya menfaati meşru olmayan cebre ve şiddete karşı korunmaktadır.⁶⁵ Suçun maddi unsuru, cebir ve şiddet yoluyla anayasal düzeni kaldırmaya veya yerine başka bir düzen getirmeye teşebbüs etmektir.⁶⁶ Bu suç icra hareketleriyle işlenebilen bir suçtur ve icra hareketlerinin cebir ve şiddete dayanması gerekir.⁶⁷ Suçun faili bakımından herhangi bir özgürlük göstermemektedir. Başka bir deyişle, maddeye göre, anayasal düzeni değiştirmeye uygun şiddet ve cebir aracı kullanabilen herkes bu suçun faili olabilir. Faillik için herhangi bir kamu görevliliği veya siyasi bir konumda bulunmak koşulu bulunmamaktadır. Anayasayı ihlal suçunun (ya da anayasal düzeni zorla değiştirmeye teşebbüs edenin) herhangi bir hukuka uygunluk sebebinden yararlanması mümkün değildir.

Esas itibariyle bu maddeye tam karşılık gelmesi bakımından kenar başlığın “Cebir ve şiddet yoluyla Anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs” olması daha yerinde olurdu.⁶⁸ Zira “Anayasayı ihlal” tabiri doğal olarak, Anayasanın emredici hükümlerine aykırı faaliyette bulunma olarak anlaşılmaktadır. Sonuçta TCK'de düzenlenen “Anayasayı ihlal suçu”, Anayasa hükümlerinin çiğnenmesi veya uygulanmamasıyla oluştuğu ileri sürülen “anayasal suç”u oluşturmamaktadır. 309. maddedeki suçun işlenebilmesi sıradan bir ihlal eylemi yeterli olmayıp; bunun cebir veya şiddet kullanılarak anayasal düzeni değiştirmeye elverişli araçları içermesi de

⁶⁴ Kenan Evren Yaşar, “Karşılaştırmalı Olarak Anayasayı İhlal Suçu”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, C. 2, S. 1-2, 2014, s. 195.

⁶⁵ Toroslu, *Özel hükümler*, 2012, s. 335; Yaşar, 2014, s. 196-197.

⁶⁶ Toroslu, *Özel hükümler*, 2012, s. 335.

⁶⁷ Toroslu, *Özel hükümler*, 2012, s. 338, 341. Ayrıca bkz. Nevzat Toroslu, “Anayasayı İhlal Suçu”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1985, S. 4, s. 598.

⁶⁸ Toroslu ise tam tersi şekilde, 765 sayılı eski TCK yürürlükte iken 146. Maddeyi incelediği bir makalesinin başlığını “Anayasayı İhlâl Suçu” olarak isimlendirmiştir. 146. maddeyle ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. Toroslu, “Anayasayı İhlal Suçu”, 1985, s. 591 vd.

gerekir.⁶⁹ Salt bir kurala uymamak veya uygulamayı ihmal etmenin “Anayasayı ihlal suçu” oluşturmayacağı açıktır. 309. maddedeki suçun çok önemli bir özelliği teşebbüs halinde işlenmeye uygun bir suç oluşudur. Nitekim anayasal düzenin değiştirilmesi teşebbüs aşamasından çıkar ve fiilen gerçekleşirse, bu durumda işlenen fiil suç olmaktan çıkar.⁷⁰ Dolayısıyla, kamuoyunda ihmal veya icrai yolla tamamlanmış bir fiil olarak kullanılagelen “anayasal suç”un Anayasayı ihlal suçu olması mümkün değildir.

D. DÖRDÜNCÜ İHTİMAL: “ANAYASAL SUÇ”UN “SİYASAL SUÇ” İLE KARIŞTIRILMASI

“Anayasal suç” söz konusu olduğunda, daha ziyade siyasetçilerin bu suçu işlediği ileri sürüldüğünden, bu durumun “siyasal suç” ile karıştırılabilmesi de ihtimal dâhilindedir. Siyasal suçlar genel olarak, özellikle devletin siyasal düzeni, hükümet şekli, siyasal organları ve yurttaşların siyasal haklarını ihlal eden fiiller olarak tanımlanmaktadır.⁷¹ Başka bir tanımlamayla, siyasal iktidarın ele geçirilmesi, kullanılması ve siyasal iktidara etki edilmesi ile devletin siyasal menfaatlerine ve devletin temel varlığına ilişkin hukuka aykırı fiillerin tümü, siyasal suç kapsamındadır.

Siyasal suç ilkçağlardan itibaren hemen hemen devlet kurumunun olduğu tüm uygarlıklarda görülmüştür.⁷² İlk devletlerden itibaren, iç ve dış güvenliği ve/veya siyasi düzeni bozan fiiller, genellikle ölüm cezası olmak üzere, en ağır ceza ile cezalandırılmıştır.⁷³ Tarihsel süreçte siyasal suça bakış ile siyasal suçun kapsamı önemli değişiklikler göstermiştir. Günümüzde çeşitli devletlerin kanunlarında siyasal suç, “devletin siyasal bir menfaatine veya bir vatandaşın siyasal bir hakkına saldırı teşkil eden her suç”, “ülkenin siyasal rejimine aykırı düşüncelerle işlenen suçlar”, “devlet güvenliğine ve varlığına karşı suçlar”, “devlet başkanına ve Hükümet üyelerine karşı suçlar”, “anayasal kurumlara karşı suçlar”, “vatandaşların siyasal faaliyetlerine karşı suçlar”

⁶⁹ Anayasanın değiştirilemez maddeleri bakımından bir değerlendirme için bkz. Hafizoğulları, 2015, s. 493.

⁷⁰ Turinay, 2012, s. 290.

⁷¹ A. Pulat Gözübüyük, “Milletlerarası ve Milli Hukuk Bakımından Siyasi Suçlar”, 1954, 391’den aktaran Durmuş Tezcan, Mustafa ruhan Erdem ve R. Murat Önok, *Uluslararası Ceza Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 255.

⁷² Ayrıntı için Köksal Bayraktar, *Siyasal Suç*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 1 vd.

⁷³ Tahir Taner, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1949, s. 108.

şeklinde ifade edilmektedir.⁷⁴ Kısaca Türk hukukunda devletin menfaati aleyhine fiilleri düzenleyen 5237 sayılı TCK'nin 299 ve sonrası maddelerinde düzenlenen suçlar ile Askeri Ceza Kanununun 54-63. maddeleri arasındaki suçlar; siyasal faaliyetler ve siyasal faaliyetleri engellemekle ilgili olarak Siyasi Partiler Kanunu, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Sendikalar Kanunu, Dernekler Kanunu, Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda yer alan bazı suçları “siyasal suç” kabul etmek gerekecektir.⁷⁵

Siyasal suç daha ziyade suçluların iadesi meselesinde önem kazanan teknik bir ceza hukuku kavramıdır. Kamuoyunda kullanılan “anayasal suç” ile içerik bakımından hiçbir ilgisi yoktur. Anayasal suç ile siyasal suçun tek benzerliği, –tıpkı vatana ihanet suçunda olduğu gibi– her ikisinin de TCK’de tanımlanmamış olmasıdır. Bununla birlikte, gerek TCK gerekse diğer ceza kanunlarında (özellikle Terörle Mücadele Kanunu) düzenlenen kimi suçlar içtihat ve doktrinde “siyasal suç” kabul edilmektedir. Siyasal suç, yargılama usulünden, koruma tedbirlerinin uygulanmasına kadar çeşitli usul hukuku kuralları açısından ve suçluların iadesi kurumunun işlemesi bakımından önemlidir.⁷⁶ Sonuç olarak, “anayasal suç” tabirinin “siyasal suç” kavramı ile karıştırılmaması gerekir.

SONUÇ

Türk hukuk düzeninde “anayasal suç” adı altında bir suç olmadığı, TCK’de böyle bir suç tipinin düzenlenmediği ve her Anayasayı ihlal durumuna “anayasal suç” denmemesi gerektiği ve böyle bir tabirin hem anayasa hukukunda, hem de ceza hukukunda (en azından mevcut durumda) bir anlam ifade etmediğine yukarıda yeterince yer verilmiştir. Bu kısımda ise, öncelikle sorunun nereden kaynaklandığı anlatılarak, mevcut sorunun çözümüne yönelik olasılıklar tartışılacaktır.

Türk hukuk düzeninde Anayasanın ihlali giderek daha da sıradanlaşan bir eyleme dönüşmekle birlikte, taşıdığı sonuçlar itibarıyla basitçe “Anayasa ihlali” isimlendirmesiyle yetinilmek istenmemektedir. Hukuk düzenimizde

⁷⁴ Bayraktar, 1982, s. 34-35. Ayrıca bkz. Hasan Sınar, “Siyasal Suç Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. LVIII, S. 1-2, s. 58-60.

⁷⁵ Haluk Çolak, “Siyasal Suçların 3005 Sayılı Kanuna Göre Yargılanabilmeleri Sorunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1998, S. 2, s. 587-590.

⁷⁶ Ayrıca bkz. Taner, 1949, s. 111-112; Devrim Aydın, “Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 2, S. 7, 2006, s. 9.

Anayasanın açıkça ihlal edilmesinin, çoğu zaman çok zor işleyebilecek veya işlemesi imkansız prosedürler nedeniyle, tamamen yaptırımsız kaldığı yönünde bir durum tespiti kolayca yapılabilir. Gözler “anayasasızlaştırma” olarak formüle ettiği bu durumu, 13 açık ve önemli örnekle makalesinde uzun uzadıya açıklamıştır.⁷⁷ Türk hukuk düzeninde Anayasayı ihlalin yaptırımı neredeyse yok gibidir. Bir kere, Anayasanın açıkça ihlal edildiği varsayıldığında, sadece ihlal ile sonuçlanan hukuki tasarrufa yönelik (kanun, KHK, TBMM içtüzüğü, az sayıda parlamento kararı) bir denetim söz konusu olabilir. Kaldı ki, bu denetim kendiliğinden işleyen ve her zaman beklenen etkililikle sonuçlanan bir mekanizma değildir. Anayasaya aykırı bir norm/karar Anayasa Mahkemesi denetimine götürülmeyebilir yahut götürülse dahi Anayasa Mahkemesi beklenen titizlikte bir inceleme yapmayabilir.⁷⁸ Anayasa Mahkemesi’nin iptal kararı verdiğini varsaysak dahi, Anayasaya aykırılık bu kararın gerekçeli olarak Resmi Gazetede yayımına kadar yürürlükte kalacak ve bu ana kadar Anayasaya aykırı sonuçlar doğurmaya devam edecektir. Öte yandan, anayasayı açıkça ihlal eden kişi/makamlar açısından ne Anayasada ne de ceza kanununda açık bir yaptırım öngörülmemektedir. Bu hukuki boşluk, Anayasayı ihlal konusunda yetki sahibi makamların daha pervasız davranabilmelerine vesile olmaktadır. Bugüne kadar açık yolsuzluk fiilleri (Yüce Divan’a sevk edilen başbakan ve bakanlar) dışında salt Anayasanın ihlali nedeniyle yaptırma uğrayan bir kimseye/makam sahibine rastlanmamıştır. Örneğin, siyasal ve cezai sorumluluğu olmayan Cumhurbaşkanı’nın vatana ihanet suçlamasıyla Yüce Divan’a sevk, Anayasanın tümünü (değiştirilemez maddeler dışında) değiştirmekten daha zordur. Son on yılda bakanlar için verilen gensoru önergeleri, iktidar partisinin TBMM’deki sayısal üstünlüğü sayesinde, gündeme dahi alınmadan reddedilmiştir. Hakkında gensoru görüşmeleri yapılan bir bakan açıkça Anayasayı tanımadığını ilan edebilmiştir. Anayasayı ihlalin ve tanımamanın yaygınlığı ve açıklığı karşısında “Anayasa ihlali” tabiri yeterli gelmemekte, ister istemez ortada bir suç olduğu düşünülmektedir. Ancak düşünce âleminde olduğu varsayılan “anayasal suç” hukuki düzenlememizde bulunmamaktadır.

Anayasayı ihlalin, gerek Anayasaya aykırı hukuki tasarruflar açısından, gerekse ihlalcilerin akıbeti yönünden daha kolay bir usul ile yaptırım

⁷⁷ Bu konuda özellikle bkz. Kemal Gözler, “1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme”, <http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-uzun.pdf>, (14 Mayıs 2016 tarihli versiyon).

⁷⁸ Örneğin Gözler, 2016, s. 40.

gerektirmesi bir öneri olarak ileri sürülebilir. Ancak bunun o kadar kolay olmadığı/olamayacağı açıktır. Anayasanın açık ihlalinin önlenmesi (ve en azından ihlal eyleminin sonuçlarının ortadan kaldırılabilmesi) için öncelikle hukuk düzenindeki “yasama kısıntıları”nın tümüyle kaldırılması, her türlü idari karar ve işlemin yargı denetimine tabi kılınması gerekir. Özellikle Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler⁷⁹ (sadece niteliği itibariyle idari karar şeklinde olanlar) bakımından yargısal denetim yolunun kabul edilmesi gerekir. Geçmişte bu tür kararların bazıları (örneğin rektör atamaları) tartışma konusu olmuştur. Çok sayıda unsuru (yetki-konu-sebep-amaç-usul) barındıran bir işlemin yargısal denetimden uzak olması düşünülemez. Yine Anayasada yaptırım açıkça belirtilmemiş olan hükümlerin yeniden düzenlenmesi ve/veya bunların yaptırıma bağlanması gerekir. Örneğin Cumhurbaşkanının tarafsızlığı Anayasada açıkça düzenlenmiş olmakla birlikte, tarafsızlığın ihlali halinde nasıl bir yaptırım uygulanacağı belirlenmemiştir. Daha ötesi, ne tür eylemler tarafsızlık oluşturur, tarafsızlığın ihlali kararını kim verir, bunlar açık değildir. Nitekim 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 seçimleri ve sonrasında muhalefet partileri Cumhurbaşkanının tarafsızlık ilkesini ihlal ettiği iddialarını tespit ettirecek bir merci bulamamıştır. Gerçi hangi kuruluş (YSK veya AYM) olursa olsun, kanunla açık bir yetki verilmediğinden, vermiş olacağı olası bir karar yine hukuksuz olacaktı. Bu sebeple, siyasal sistem açısından hayati önem taşıyan ilkelerin ihlali iddiasında, ihlalin hangi makamca tespit edileceği ve ihlalin varlığının hangi koşullarda sonlandırılacağı düzenlenmesi gerekir.

Anayasayı ihlal fiillerinde failerin durumu daha karışıktır. Anayasada görev suçu işleyen başbakan ve bakanlar ile ilgili prosedür bellidir. Buna karşın doğrudan Anayasada düzenlenen hükümlerle bağlı Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Başbakan ve bakanların Anayasayı açık ihlallerinde, kendilerine yaptırım uygulanması mümkün değildir. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu ilkesi, onu her türlü yaptırımdan muaf tutmaktadır. Her türlü ihlalin de “vatan hainliği” olarak değerlendirilmesi mümkün olmadığından, Cumhurbaşkanının Anayasayı ihlalinin yaptırımsız kalacağı açıktır. Sorumsuzlukları olmazsa dahi TBMM Başkanı, Başbakan ve bakanların da durumları farksız değildir. Açık Anayasa ihlallerinde prosedürün sadeleştirilmesi ve hızlandırılması (gensoru ve meclis soruşturmasına alternatif, işleme çok daha kolay mekanizmalar getirilmesi) ise, siyasal

⁷⁹ Uzunca bir liste için bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2014, 17. baskı, s. 325.

sistemde başka türlü sorunlara yol açabilecek; kolay işleyen yaptırımlar bu sefer de yürütmenin işlemlerini sekteye uğratabilecek, siyasi yönden suiistimallere yol açabilecektir. Diğer taraftan, siyaset dışı bir mekanizmanın Anayasa ihlallerini tespit etmesi ve yaptırım uygulaması, siyaset kurumu üzerinde yeni bir vesayetın oluşmasına sebebiyet verebilir. Hukuksal prosedürün zorluğu da Anayasa ihlallerinin yaptırımsız kalmasına sebep olmaktadır. İhlal iddiasının ve tespitinin daima bir siyasi karar oluşu, mevcut siyasal sistemde güçlü olanın “Anayasayı ihlali”ni mubah kılan bir durum yaratmaktadır. Her ne kadar ara formüller⁸⁰ de bulunsa, kendisine tam güvenilen bağımsız bir yargı tam olarak tesis edilmedikçe, siyasal yaşamda tarafgirlikten çok etik ilkeler hakim olmadıkça, bu işin çözümü çok kolay değildir. Zira failer açısından Anayasayı ihlal etmemenin çözümü, hukuksal düzenlemeden çok siyasal etik ile ilgili bir meseledir.

Anayasal suç konusuyla ilgili ikinci durum da TCK'nin 309. maddesinde düzenlenen “Anayasayı ihlal suçu”dur. Bu isimlendirmenin son derece yanlış olduğu, bu suça bir başlık verilecekse “Cebir ve şiddet kullanarak Anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs” şeklinde olması gerektiği yukarıda açıklanmıştır. Zira mevcut haliyle, sanki herhangi bir şekilde Anayasayı ihlal etmenin bu suçu oluşturduğu yönünde bir kanaat oluşabilmektedir.

Sonuç olarak, Türk hukuk düzeninde “anayasal suç” adı altında bir suç tipi yoktur. Böyle bir terimin/tabirin kullanılması da yersizdir. TCK'de devlet organlarına verilen yetkileri kullanan kişilerin Anayasa hükümlerini ihlal etmesi, ayrıca “Anayasayı ihlal suçu” olarak düzenlenebilir. Ancak Anayasayı ihlal etmek suretiyle kamunun veya bireylerin zararına yol açmak hâlihazırda TCK'nin 257. maddesinde düzenlenen “görevi kötüye kullanma” suçunu oluşturmaktadır. Bu suç tipi varken, müstakil olarak “Anayasayı ihlal etme” suçunun düzenlenmesi, siyasal sistemde bir takım beklenmeyen sonuçlar getirebilir. Ayrıca yasama ve yürütme mensuplarının yasama dokunulmazlığı olduğu müddetçe, böyle bir suç tipinin varlığının çok fazla etkili olmayacağı açıktır. Diğer taraftan, Anayasayı ihlalin yaygın bir hal alması, bu ihlalleri gözleyen siyasetçiler ve yurttaşları kaygılandırmakta ve bu durumun bir suç oluşturduğu ve yaptırıma uğraması gerektirdiği yönünde bir kanaatle durum “anayasal suç” olarak açıklanmaktadır. Bu sorunun çözümü hukuki olmaktan

⁸⁰ Bu satırlar yazıldığı sırada Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff'in görevinden geçici süre uzaklaştırmak üzere Brezilya Senatosunda görüşmeler yapılmaktaydı. (12 Mayıs 2016) <http://www.nytimes.com/interactive/2016/world/americas/brazil-dilma-rousseff-impeachment.html>.

ziyade, siyasal etikle ilgili görülmektedir. Türkiye siyasal yaşamında Anayasaya uymak ve açıkça ihlal etmemek bir siyasal etik ilkesi olarak kabul görmedikçe ve siyasi sorumluluk taşıyanlarca uygulanmadıkça, “anayasal suç”un gündemde kalacağına kuşku bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Akın Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul. 2012, 2. baskı.
- Aliefendioğlu Yılmaz, *Anayasa Yargısı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.
- Aybay Aydın, Rona Aybay ve Ali Pehlivan, *Hukuka Giriş*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 9. baskı.
- Aydın Devrim, “Terör Eylemlerinin Siyasal Suç Açısından Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 2, S. 7, 2006, ss. 1-20.
- Bakırcı Fahri, *TBMM'nin Çalışma Yöntemi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Bayraktar Köksal, *Siyasal Suç*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1982.
- Çolak Haluk, “Siyasal Suçların 3005 Sayılı Kanuna Göre Yargılanabilmeleri Sorunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1998, S. 2, ss. 581-593.
- Derdiman R. Cengiz, *İdari Yargının Genel Esasları*, Aktüel, Bursa, 2012.
- Dinler Veysel, “Anayasalarda Cezalandırmaya İlişkin İlkeler: Türkiye'de Anayasa Çalışmalarına Işık Tutmak Üzere Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Anayasa Hukuku Araştırmalarında Genç Yaklaşımlar*, (ed.) Bertil Emrah Oder, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 301-352.
- Gözler Kemal, “1982 Anayasası Hâlâ Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme”, <http://www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-uzun.pdf>, (14 Mayıs 2016 tarihli versiyon).
- Gözler Kemal, *Hukuka Giriş*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014, 11. baskı.
- Gözler Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2014, 17. baskı.
- Gözler Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C. II, Ekin Yayınları, Bursa, 2011.

Gözler Kemal, *Cumhurbaşkanı-Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)*, Ekin Yayınları, Bursa, 2000.

Hafizoğulları Zeki, “Anayasanın Zorla Değiştirilmesine Kalkışma Suçu”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2015, ss. 483-502.

Hürriyet, “İçişleri Bakanı Efkân Ala: Anayasayı tanımıyorum”, 3 Mart 2015.

Hürriyet, “Yargıtay'dan CHP'nin talebine ret”, 20 Ağustos 2014.

Keskinsoy Ömer, *Yasama Sorumsuzluğu*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Kili Suna ve A. Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, 3. baskı.

Munyar Vahap, “HDP’lilere dokunulmazlığı kaldırma mesajı: Anayasal suç”, *Hürriyet*, 2 Ocak 2016.

Nomer Mert, *ABD Başkanlık Sisteminde Başkanın Yetkileri*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Özbudun Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2009, 10. baskı.

Öztürk Bahri, “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi “Yüce Divan”, *Anayasa Yargısı*, S. 12, 1995, Ankara, ss. 59-108.

Sınar Hasan, “Siyasal Suç Üzerine Bir İnceleme”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. LVIII, S. 1-2, ss. 53-77.

Şahin Kemal, *Yasamanın Yürütme ve Yargı Üzerindeki Kılıcı Impeachment (Siyasal Suçlandırma)*, Beta, İstanbul, 2001.

Şen Ersan ve Bilgehan Özdemir, “Yüce Divan Yargılaması”, *Ankara Barosu Dergisi*, Y. 2012, S. 1, ss. 177-192.

Şen Ersan, “Vatana İhanet, Anayasal Suç, İnsanlık Suçu”, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1385527-vatana-ihanet-anayasal-suc-insanlik-sucu>, 27 Mayıs 2015. (erişim tarihi: 15 Kasım 2015)

Taner Tahir, *Ceza Hukuku Umumi Kısım*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1949.

Tezcan Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem ve R. Murat Önok, *Uluslararası Ceza Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.

Toroslu Nevzat, “Anayasayı İhlal Suçu”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1985, S. 4, ss. 591-601.

Toroslu Nevzat, *Ceza Hukuku Özel Kısım*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2012, 6. baskı.

Turinay Faruk, “Anayasayı İhlal Suçu Üzerine Bir İnceleme”, *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, 2012, ss. 189-310.

Ünal Mustafa, Zekai Özçınar ve Selim Kuvel, “MHP lideri Bahçeli, ZAMAN’ı ağırladı: “Saray’ı korku sardı”, *Zaman*, 22 Mayıs 2015.

Vatan, “Referanduma İlginç Benzetme”, 20 Ağustos 2010.

Yaşar Kenan Evren, “Karşılaştırmalı Olarak Anayasayı İhlal Suçu”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, C. 2, S. 1-2, 2014, ss. 189-234.

Yeni Asır, “Füzün’e Danıştay da vize verdi”, 30 Ocak 2010.

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> (erişim tarihi: 15 Kasım 2015).

<http://www.aktifhaber.com/yskya-gore-erdoganin-basbakanligi-bitti-1030504h.htm> (erişim tarihi: 30 Aralık 2015)

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/sikayetci-bilal-erdogan-cikti> (erişim tarihi: 15 Kasım 2015).

http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0973 (erişim tarihi: 15 Kasım 2015).

<http://www.nytimes.com/interactive/2016/world/americas/brazil-dilma-rousseff-impeachment.html>. (erişim tarihi: 12 Mayıs 2016).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/gensoru_onergeleri.sorgu_donem?d=24 (erişim tarihi 15 Aralık 2015).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/gensoru_onergeleri.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=177686 (erişim tarihi 15 Aralık 2015).